

5 Στην Ορολογία δεν ορίζονται οι όροι, αλλά οι έννοιες

Κώστας Βαλεοντής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία¹ αναλύεται ένα ζήτημα που ανακύπτει συχνά όταν γίνεται συζήτηση για κάποιον όρο: η σύγχυση που εμφανίζεται ανάμεσα στις έννοιες 'αντικείμενο', 'έννοια' και 'όρος', που αποδίδονται με τους όρους **αντικείμενο**, **έννοια** και **όρος**, – τρεις διαφορετικές βασικές έννοιες της Ορολογίας – σχετικά με το ποιο από αυτά τα τρία «ορίζει» ο 'ορισμός' (**ορισμός**). Στη φράση «*Πώς ορίζεται ο/η/το Χ;*» τι είναι ο/η/το «Χ»; αντικείμενο, έννοια ή όρος; Δίνονται οι ισχύοντες (κατά ISO) ορισμοί των εννοιών 'αντικείμενο', 'χαρακτηριστικό', 'έννοια', 'ορισμός', 'κατασήμευση', 'όρος' και μερικών άλλων βασικών εννοιών και επεξηγείται με ειδικά παραδείγματα ότι τόσο ο 'ορισμός' όσο και ο 'όρος' είναι λεκτικές παραστάσεις, *λεκτικοί αντιπρόσωποι*, της 'έννοιας', η οποία είναι και παραμένει πάντα *νοητική οντότητα*. Με τον ορισμό η έννοια *καταδηλώνεται* (φανερώνεται) περιγραφικά με μία φράση, οριοθετείται πλήρως και διαχωρίζεται σαφώς από τις συναφείς έννοιες, ενώ με τον όρο η έννοια *υποδηλώνεται*: δηλαδή *κατασημαίνεται* λεκτικά (σημειώνεται/σημαδεύεται *συμβατικά* με μία ή περισσότερες λέξεις).

Η προαναφερόμενη σύγχυση υπάρχει και σε διεθνές επίπεδο. Κάποιοι συγγραφείς σε δημοσιευμένα άρθρα τους αναφέρονται στους ορισμούς της φυσικής γλώσσας – δηλαδή στους ορισμούς της Ορολογίας – ως *ορισμούς όρων* (term definitions), ενώ, στην πραγματικότητα, όλοι οι ορισμοί που περιλαμβάνονται στα ορολογικά λήμματα είναι *ορισμοί εννοιών* (concept definitions). Αναλύεται το γεγονός αυτό και τονίζεται ότι τα συστήματα εννοιών και τα εννοιοδιαγράμματα της Ορολογίας αφορούν έννοιες αποδιδόμενες με όρους και όχι όρους ως λέξεις και φράσεις. Τέλος τονίζεται η χρησιμότητα της συστηματικής κωδικαρίθμησης των ορολογικών λημμάτων ως αμφιμονοσήμαντης (ένα προς ένα) απεικόνισης των εννοιών των συστημάτων εννοιών της Ορολογίας σε πληροφορικές εφαρμογές.

¹ Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούνται οι ακόλουθοι συμβολισμοί:

- Οι έννοιες παριστάνονται με τον όρο ή το σύμβολο ή τον ορισμό ή οποια άλλη περιγραφή τους γραμμένη μέσα σε μονά εισαγωγικά (' ') του λατινικού πληκτρολογίου: π.χ. οι έννοιες 'χαρακτηριστικό', 'ευγενές αέριο',
- οι όροι και τα σύμβολα γράφονται **εντονότυπα** και: όταν εκφέρονται ως αντιπρόσωποι των εννοιών γράφονται χωρίς εισαγωγικά: π.χ. **χαρακτηριστικό**, **ευγενές αέριο**, ενώ όταν εκπροσωπούν τον εαυτό τους γράφονται μέσα σε μονά εισαγωγικά (' ') του λατινικού πληκτρολογίου, π.χ. 'χαρακτηριστικό', 'ευγενές αέριο'.
- τα ελληνικά εισαγωγικά (« ») χρησιμοποιούνται κανονικά, ως συνήθως
- φράσεις που χρειάζεται να ξεχωρίσουν ή να τονιστούν ιδιαίτερα γραφονται *πλαγιότυπα*, με ή χωρίς ελληνικά εισαγωγικά, κατά περίπτωση.

The concepts, not the terms, are defined in Terminology

Kostas Valeontis

ABSTRACT

Analyzed in this paper is a matter often encountered when talking about terms: the confusion appearing among the concepts 'object', 'concept' and 'term', designated by the terms **object**, **concept**, and **term** – three different fundamental concepts of Terminology² – namely which of them is “defined” by the ‘definition’ (**definition**). What is “X” in the phrase “How is X defined?” ? Is it an object, a concept or a term? The valid ISO definitions of ‘object’, ‘characteristic’, ‘concept’, ‘definition’, ‘designation’, ‘term’ and of some other basic concepts are given, and proper examples demonstrate that both ‘definition’ and ‘term’ are verbal representations, verbal representatives, of ‘concept’, which is and remains a *mental* entity. A concept is verbally described and quite clearly delimited by a definition from any related concepts while it is verbally designated and conventionally denoted by a term.

The abovementioned confusion appears at international level, too. In their papers, some authors refer to the natural language definitions – i.e. the definitions of Terminology – as *term definitions*, while really all definitions included in the terminological entries of a terminological resource are *concept definitions*. This fact is analyzed and it is emphasized that concept systems and concept diagrams in Terminology deal with concepts rendered by terms, and not with terms as words and phrases. Finally, it is stressed how useful the systematic code numbering of terminological entries can be for the one-to-one mapping of concepts in Terminology’s concept systems in computer applications.

1 Οι πέντε βασικές έννοιες της Ορολογίας

Όπως είναι γνωστό [1] [2] [3] [4]³, στον τομέα της Ορολογίας ισχύουν οι ορισμοί:

αντικείμενο

κάθε τι αντιληπτό μέσω των αισθήσεων ή συλληπτό μέσω του νου

χαρακτηριστικό

αφαίρεση (νοητική) μιας ιδιότητας ενός **αντικειμένου** ή ενός συνόλου αντικειμένων

έννοια

μονάδα γνώσης που δημιουργείται από ένα μοναδικό συνδυασμό **χαρακτηριστικών**

ορισμός

παράσταση μιας **έννοιας** μέσω μιας περιγραφικής δήλωσης που εξυπηρετεί τη διαφοροποίησή της από συναφείς έννοιες

² **Terminology** (capitalized) = **terminology science**

³ Οι βασικές έννοιες και οι αρχές της Ορολογίας περιγράφονται κυρίως στα Διεθνή Πρότυπα ISO 1087-1:2000 [1] και ISO 704:2009 [2] που έχουν μεταφερθεί και προσαρμοστεί για την ελληνική γλώσσα στα Ελληνικά Πρότυπα ΕΛΟΤ 561-1 [3] και ΕΛΟΤ 402 [4].

κατασήμανση

παράσταση μιας **έννοιας** με ένα σημείο (σημάδι) που την υποδηλώνει

Επίσης, οι ορισμοί:

βάθος

ένταση

σύνολο **χαρακτηριστικών** που συνιστούν την **έννοια**

πλάτος

έκταση

το σύνολο όλων των **αντικειμένων** στα οποία αντιστοιχεί μια **έννοια**

ατομική έννοια

έννοια που αντιστοιχεί σε ένα και μόνο **αντικείμενο**

γενική έννοια

έννοια που αντιστοιχεί σε δύο ή περισσότερα **αντικείμενα** τα οποία αποτελούν ομάδα λόγω κοινών ιδιοτήτων

όνομα

κατονομασία

λεκτική **κατασήμανση** μιας **ατομικής έννοιας**

όρος

λεκτική **κατασήμανση** μιας **γενικής έννοιας** σε είδίο **θεματικό πεδίο**

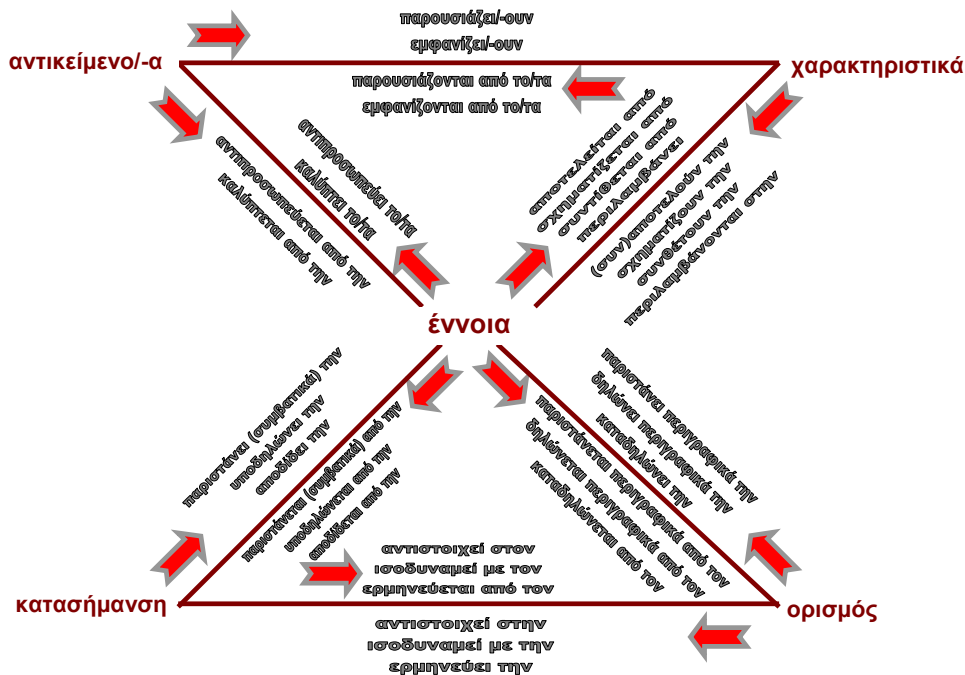
σύστημα εννοιών

σύνολο **εννοιών** δομημένο σύμφωνα με τις μεταξύ τους σχέσεις

Εξ ορισμού, η **έννοια** είναι νοητικό κατασκεύασμα: για να εξωτερικευτεί χρειάζεται να παρασταθεί με απτά αντιληπτά μέσα. Τα μέσα αυτά είναι δύο παραστάσεις: ο **ορισμός** και η **κατασήμανση**. Ο **ορισμός** είναι μια *περιγραφική δήλωση*: με αυτόν η **έννοια ορίζεται** (= *οριοθετείται*). Η **κατασήμανση** είναι ένα *σημείο* (λέξη ή φράση⁴, σχήμα, εικόνα): με αυτήν η **έννοια κατασημαίνεται** (= *σημαδεύεται*) ή *αποδίδεται*. Η **ατομική έννοια** κατασημαίνεται/αποδίδεται με ένα **όνομα** (ή μια **κατονομασία**), ενώ η **γενική έννοια** κατασημαίνεται/αποδίδεται με έναν **όρο**. Εκτός από τις λεκτικές κατασημάνσεις (ονόματα και όρους), οι έννοιες κατασημαίνονται και με (μη λεκτικά) **σύμβολα**.

Οι πέντε βασικές έννοιες της Ορολογίας, που αποτελούν τους «πρωταγωνιστές της γνώσης» [6] [8], είναι: 'αντικείμενο', 'χαρακτηριστικά', 'έννοια', 'ορισμός' και 'κατασήμανση', με «κεντρικό» πρωταγωνιστή την 'έννοια' και δίνονται παραστατικά στο Σχήμα1, με τις ρηματικές εκφράσεις που προσιδιάζουν στις μεταξύ τους σχέσεις [6] [8].

⁴ προφορική ή γραπτή

Σχήμα 1 Το διάγραμμα των «πρωταγωνιστών» της γνώσης, με την *έννοια* σε κεντρικό ρόλο και με κατάλληλες ενδεικτικές ρηματικές εκφράσεις που εκφράζουν τις σχέσεις ανάμεσά τους [6] [8]

2 Ο ορισμός και η κατασήμανση ως αισθητές παραστάσεις της έννοιας

Όπως προκύπτει από τους ορισμούς των εν λόγω πέντε εννοιών και όπως φαίνεται και στο Σχήμα 1, τόσο η ‘κατασήμανση’ (Κ) όσο και ο ‘ορισμός’ (Ο) δεν έχουν άμεση σχέση με τα ‘αντικείμενα’: σχετίζονται με αυτά μόνο μέσω της ‘έννοιας’, την οποία παριστάνουν *ισοδύναμα*: η πρώτη μεν *συμβατικά*⁵, ο δεύτερος δε *περιγραφικά*. Αυτή η ισοδυναμία

⁵ Ας κάνουμε εδώ μια χρήσιμη παρατήρηση. Το «αυθαίρετο» της *κατασήμανσης* και η έλλειψη άμεσης σχέσης *κατασήμανσης* και *αντικειμένου* είναι δεδομένα και γενικά για όλες τις γλώσσες. Η πιο στενή σχέση *κατασήμανσης* και *αντικειμένου* είναι στις ηχομιμητικές λέξεις, αλλά και πάλι η σχέση αυτή δεν είναι άμεση: περνάει από εννοιοποίηση στον νου του ανθρώπου (νούς όρα και νούς άκουει). Χαρακτηριστικό παράδειγμα η διαφορετική αντίληψη της φωνής του κόκορα, η οποία στα ελληνικά είναι *κικιρίκου* [kikiríku], ενώ στα γαλλικά είναι *cocoríco* [kokoříko] και στα αγγλικά είναι *cock-a-doodle-doo* [kók a dudl dú]!

Η εξαιρετική ικανότητα της ελληνικής γλώσσας στις λειτουργίες της *παραγωγής* και *σύνθεσης λέξεων* συντελεί στη δημιουργία πάμπολλων μονολεκτικών όρων, απλών και σύμπλοκων, που είναι *παράγωγες*, *σύνθετες*, *επισύνθετες* και *παρασύνθετες λέξεις*, οι οποίες συναποτελούν *οικογένειες*

δηλώνεται παραστατικά με μια λογική ισότητα: **Κ**: Ο ή **Κ** = Ο⁶, την οποία συνήθως καλούμε **ορισμό**, ενώ – αυστηρά – ο **ορισμός** είναι μόνο το δεύτερο μέλος της: το πρώτο είναι η **κατασήμανση**. Η ισότητα αυτή, όμως, δεν αφορά τις λέξεις που αποτελούν την **Κ** και τον Ο, αλλά την μία και μοναδική οριζόμενη **έννοια**. Δηλαδή στον νου μας, η ισότητα αυτή γίνεται κατανοητή ως η ακόλουθη ταυτότητα δύο **εννοιών**:

‘έννοια που αποδίδεται ή συμβολίζεται με **Κ**’ = ‘έννοια που περιγράφεται με Ο’

Ώστε, τόσο το **οριστέον** (κατά την κλασική λογική [5]) όσο και το **ορίζον**, **Κ** και Ο αντίστοιχα, δεν είναι οι **λέξεις** και **φράσεις** (ή τα **σύμβολα**) που τα αποτελούν, αλλά οι παριστώμενες από αυτά **έννοιες**, οι οποίες, για να είναι σωστή η ισότητα, πρέπει να ταυτίζονται. Σημειώτεον ότι στην παράσταση **Κ**: Ο οι λέξεις ή φράσεις που αποτελούν τα **Κ** και Ο δεν αποτελούν πλήρεις περιόδους, δηλαδή δεν αρχίζουν με κεφαλαίο γράμμα (εκτός αν πρόκειται για κύριο όνομα) ούτε τελειώνουν με τελεία.

Ας πάρουμε τον ορισμό [6]:

λέξεων, με *ρίζες* στις οποίες προστίθενται πολλά *προθήματα*, *επιθήματα* και *συνθετικά*, καθένα από τα οποία προσδίδει συγκεκριμένη και διαφορετική σημασία στο προκύπτον νέο μέλος. Έτσι, από μια *ριζική λέξη* (*πρωτότυπο*) προκύπτουν πολλά μέλη που μπορούν να κατανοηθούν με αναγωγή βέβαια στο *πρωτότυπο*, το οποίο όμως **δεν παύει να είναι αυθαίρετο**. Ένα παράδειγμα [9]:

Οικογένεια λέξεων με τουλάχιστον 38 μέλη (σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη) με ετυμολογική βάση τη ρίζα «**ριζ-**» της πρωτότυπης λέξης «**ρίζα**»:

πρωτότυπο: *ρίζα*

παράγωγα: *ριζούλα, ριζίδιο, ριζά (τα), ριζάρι, ριζικό, ριζικός, ριζιμιάς, ριζίτικος, ριζίωμα, ριζώνω*

σύνθετα: *αρριζώτος, βαθύρριζος, εκριζώνω, έρριζα, κονδυλόρριζος, ξεριζώνω, ομόρριζος, παράριζο, ριζάγρα, ριζοβελονιά, ριζοβολώ, ριζοβούνι, ριζόποδα, ριζοσπάστης, ριζοσπάστρια, σύρριζα*

επισύνθετα: *ανεκριζώτος, ριζοσπαστικοποιώ*

παρασύνθετα: *εκριζώση, εκριζωτής, εκριζωτικός, ξεριζώμα, ξεριζωμός, ριζοσπαστικοποίηση, ριζοσπαστικός, ριζοσπαστικότητα, ριζοσπαστισμός.*

Με δεδομένες την κύρια και τις μεταφορικές σημασίες της λέξης **ρίζα** μπορεί κανένας να συναγάγει τις σημασίες των μελών της οικογένειας. π.χ. **βαθύρριζος** < βαθύς + ρίζα, άρα: ‘αυτός που έχει βαθιές ρίζες’. **εκριζώνω** < εκ (=ξε) + ριζ(α) + -ώνω = **ξεριζώνω** = ‘βγάζω/αφαιρώ (με) τις ρίζες’. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η όποια λέξη της οικογένειας έχει «πρωτογενή σχέση» με το αντικείμενο που αντιπροσωπεύει, αφού πάντοτε φτάνουμε στην πρωτότυπη λέξη **ρίζα** η οποία δεν έχει τέτοια σχέση με τα αντικείμενα που αντιπροσωπεύει!

Πολλοί, λοιπόν, παρεξηγούν αυτήν την εξαιρετική ικανότητα της ελληνικής γλώσσας και πλάθουν ή πιστεύουν «μύθους» περί δήθεν «νοηματικής γλώσσας» (!), που είναι μόνο η ελληνική γιατί σ’ αυτήν υπάρχει «πρωτογενής σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημειομένου»...

⁶ ή: με αναγραφή της Κ, αλλαγή γραμμής κειμένου και αναγραφή του Ο στη νέα γραμμή, όπως τηρείται στα πρότυπα και φαίνεται ήδη και στους ορισμούς που έχουν δοθεί παραπάνω.

μολύβι: ‘όργανο γραφής στο οποίο το υλικό γραφής είναι γραφίτης’ (1),
που ισοδυναμεί με την πρόταση:

‘Μολύβι’ είναι ‘όργανο γραφής στο οποίο το υλικό γραφής είναι γραφίτης’.

ή με την πρόταση:

Το **μολύβι** είναι ‘όργανο γραφής στο οποίο το υλικό γραφής είναι γραφίτης’.

Τόσο ο ορισμός (1) όσο και οι ισοδύναμες με αυτόν προτάσεις λένε το εξής:

Συμφωνούμε ή έχει συμφωνηθεί (παλιότερα) ότι την **έννοια**
που περιγράφει αναλυτικά ο **ορισμός** (δηλαδή: ‘όργανο γραφής
στο οποίο το υλικό γραφής είναι γραφίτης’) την αποδίδουμε με
την **κατασήμανση** (που εδώ είναι **όρος**) **μολύβι**.

Ωστε, με τον ορισμό δεν ορίζεται ο όρος **μολύβι**, αλλά η έννοια που υποδηλώνεται με τον
όρο **μολύβι**.

«Δηλαδή, δεν υπάρχει ορισμός ενός όρου;» θα ρωτούσε κάποιος. Και βέβαια, υπάρχει!
αλλά δεν είναι ο ορισμός της έννοιας! Ένας ορισμός του όρου **μολύβι** (στο θεματικό πεδίο
των οργάνων γραφής) θα ήταν:

μολύβι: όρος που αποδίδει την έννοια ‘όργανο γραφής στο οποίο το υλικό
γραφής είναι γραφίτης’,

που ισοδυναμεί με την πρόταση:

‘**Μολύβι**’ είναι ‘όρος που αποδίδει την έννοια ‘όργανο γραφής στο οποίο το
υλικό γραφής είναι γραφίτης’».

Δηλαδή, εάν Ε είναι μια έννοια, Κ ο όρος της και Ο ο ορισμός της, γράφουμε: Κ: Ο και
έχουμε και στα δύο μέλη της ισότητας κατασήμανση (όρο) και ορισμό (περιγραφή) της ίδιας
έννοιας Ε· ενώ ένας ορισμός του όρου Κ είναι: Κ: ‘όρος που αποδίδει την έννοια Ε’ και
έχουμε και στα δύο μέλη της ισότητας την έννοια ‘Κ’ και όχι την έννοια Ε.

Ωστε, η **έννοια** ως νοητική οντότητα, που δημιουργείται και υπάρχει μέσα στον ανθρώπινο
νου, εξωτερικεύεται με αισθητές παραστάσεις: δύο από αυτές τις παραστάσεις, τις οποίες
μελετά η Ορολογία, είναι η **κατασήμανση** και ο **ορισμός**. Στον λόγο, όμως, αυτές οι δύο
παραστάσεις άλλοτε εκπροσωπούν την υπόψη έννοια και άλλοτε εκπροσωπούν την έννοια
του εαυτού τους! Και πρέπει να συνειδητοποιούμε τότε μιλάμε για τη μία έννοια και τότε για
την άλλη.

Τα δύο είδη ορισμών που δέχεται η Ορολογία είναι ο **εντατικός ορισμός** και ο **εκτατικός
ορισμός**. Ο **εντατικός ορισμός** περιγράφει το **βάθος** μιας έννοιας δηλώνοντας την
υπερτασσόμενη έννοια και τα **διακριτικά χαρακτηριστικά**. Ο **εκτατικός ορισμός** είναι
απαρίθμηση **όλων** των **υποτασσόμενων εννοιών** που αντιστοιχούν στο ίδιο **κριτήριο
υποδιαίρεσης** [1] [2].

Ο παραπάνω ορισμός (1) της έννοιας ‘μολύβι’ αποτελεί παράδειγμα *εντατικού ορισμού* με *υπερτασσόμενη έννοια* την έννοια ‘όργανο γραφής’ (η οποία θεωρείται γνωστή έννοια) και *διακριτικό χαρακτηριστικό* ότι το υλικό γραφής είναι γραφίτης.

Παράδειγμα *εκτατικού ορισμού* είναι ο ορισμός:

ευγενές αέριο: ήλιο, νέο, αργό, κρυπτό, ξένο ή ραδόνιο (2)

με *υποτασσόμενες έννοιες* τις έννοιες ‘ήλιο’, ‘νέο’, ‘αργό’, ‘κρυπτό’, ‘ξένο’ ή ‘ραδόνιο’, οι οποίες θεωρούνται γνωστές έννοιες μέσω εντατικών ορισμών.

Ένας ορισμός οφείλει να είναι κατανοητός από όλα τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας.

Υπάρχουν απαιτήσεις για την ορθή διατύπωση των ορισμών [2] [4] [8], στις οποίες περιλαμβάνονται και οι τέσσερις κανόνες του καλού ορισμού της κλασικής Λογικής [5].

Συνοπτικά:

1. Ο καλός ορισμός πρέπει να έχει τη μέγιστη δυνατή *συντομία* και την δέουσα *συνθετότητα*⁷ (*λακωνικότητα*)
2. Ο καλός ορισμός πρέπει να ορίζει το άγνωστο μέσω γνωστών στοιχείων⁸ (*διαγνωστικότητα*)
3. Ο καλός ορισμός δεν πρέπει να είναι *κυκλικός*⁹ (*ακυκλικότητα*)
4. Ο καλός ορισμός δεν πρέπει να είναι πλατύτερος ούτε στενότερος από όσο πρέπει¹⁰ (*ισοπλατύτητα*)

Στην επικοινωνία χρησιμοποιούνται και «ανταλλάσσονται» κατασημάνσεις (όροι, ονόματα, σύμβολα), ως παραστάσεις και μεταφορές των εννοιών από τον νου του πομπού/ αποστολέα Α στον νου του δέκτη/παραλήπτη Π. Οι έννοιες υπάρχουν ήδη ή δημιουργούνται κατά τη λήψη του μηνύματος στον νου του παραλήπτη Π και πρέπει να αντιστοιχούν στα ίδια αντικείμενα, στα οποία αντιστοιχούν στον νου του αποστολέα Α, για να είναι επιτυχής η μετάδοσή τους.

⁷ Ο καλός ορισμός πρέπει να είναι σύντομος και σαφής. [5]

⁸ Ο καλός ορισμός δεν ορίζει το άγνωστο με το άγνωστο, ούτε στη θέση του ορίζοντος μέλους δίνει μια απλώς διαφορετική διατύπωση του οριστέου.[5] Όλες οι έννοιες που χρησιμοποιούνται στο ορίζον (2^ο) μέλος πρέπει να είναι γνωστές.

⁹ Ένας ορισμός που ορίζει μια έννοια με τη χρησιμοποίηση μιας δεύτερης έννοιας, η οποία ορίζεται με τη χρησιμοποίηση του όρου ή στοιχείων του όρου της πρώτης έννοιας, λέγεται *κυκλικός ορισμός* και πρέπει να αποφεύγεται. [8]

¹⁰ Τα δύο μέλη του καλού ορισμού (το οριστέον και το ορίζον) ως έννοιες πρέπει να έχουν το ίδιο ακριβώς πλάτος [5]. Ο *ορισμός* χαρακτηρίζεται *ευρύτερος του δέοντος* όταν τα χαρακτηριστικά που επελέγησαν για την περιγραφή της *έννοιας* καλύπτουν και αντικείμενα που δεν ανήκουν στο πλάτος της. Ο *ορισμός* χαρακτηρίζεται *στενότερος του δέοντος* όταν τα χαρακτηριστικά που επελέγησαν για την περιγραφή της *έννοιας* αποκλείουν αντικείμενα που ανήκουν στο πλάτος της. [2]

3 Ο ορισμός στα ορολογικά λήμματα

Σύμφωνα με αυτά που προηγήθηκαν παραπάνω, στα ορολογικά λήμματα όλων των ορολογικών πόρων, όπως π.χ. σε όλα τα Διεθνή Πρότυπα του ISO, ο ορισμός ορίζει την **έννοια** και όχι τον **όρο**. Στα ορολογικά λήμματα δεν υπάρχουν «ορισμοί όρων» (term definitions) όπως δηλώνουν κάποιοι συγγραφείς και σε διεθνώς δημοσιευμένα επιστημονικά άρθρα [10]: όλοι οι ορισμοί είναι «ορισμοί εννοιών» (concept definitions). Για παράδειγμα, η κατάστρωση ενός ορολογικού λήμματος στα Πρότυπα του ISO είναι:

κωδικός (code) όρος (term) ορισμός (definition)	3.2.12 concept diagram graphic representation of a concept system (3.2.11)
---	---

και αποδίδεται στα ισοδύναμα πρότυπα του ΕΛΟΤ π.χ. ως:

κωδικός (code) όρος (term) ορισμός (definition)	3.2.12 εννοιοδιάγραμμα γραφική παράσταση ενός συστήματος εννοιών (3.2.9)
---	---

Κάποια λήμματα συνοδεύονται και από παραδείγματα ή από σημειώσεις με πρόσθετες πληροφορίες: όλα αυτά, όμως, δεν είναι μέρος του ορισμού.

Η επικοινωνία των ειδικών ενός θεματικού πεδίου γίνεται με **κατασημάνσεις** (όρους, ονόματα, σύμβολα) που αποδίδουν **έννοιες**. Ένας φυσικός όταν λέει **επιτάχυνση** εννοεί την έννοια 'ρυθμός μεταβολής της ταχύτητας ως προς τον χρόνο' και όχι την ίδια τη λέξη 'επιτάχυνση'.

Εάν ο οποιοσδήποτε ακούσει ή διαβάσει έναν **όρο** ή δει ένα **σύμβολο** και δεν γνωρίζει την **έννοια** που αυτός ή αυτό αντιπροσωπεύει τότε - στην ουσία - έχει συναντήσει μια *άγνωστη έννοια* και όχι μια *άγνωστη λέξη* ή ένα *άγνωστο σύμβολο* (όπως θα λέγαμε συνήθως), αφού τόσο τη λέξη όσο και το σύμβολο τα έχει μπροστά του! Δεν γνωρίζει όμως την *έννοιά* τους! Και ούτε μπορεί από τον **όρο** ή το **σύμβολο** να κατανοήσει πλήρως την **έννοια**. Αυτό μπορεί να το κάνει μόνο μέσω του **ορισμού** (βλέπε και υποσημείωση 4). Οτιδήποτε συζητά ή γράφει ένας ειδικός ενός θεματικού πεδίου είναι *εννοιοποιημένο* (conceptualized) ή *εννοιοποιείται* εκείνη τη στιγμή. Κάθε γραπτό κείμενό του αφορά (*ατομικές* ή *γενικές*) **έννοιες** του πεδίου του: και υπάρχει πάντοτε ένα υποκείμενο μοντέλο (*σύστημα εννοιών*) κοινό σε όλους τους ειδικούς του πεδίου, έστω και αν κάποιοι από αυτούς δεν το συνειδητοποιούν! Χωρίς τη γνώση των **εννοιών** στις οποίες αναφέρεται ένα εξειδικευμένο κείμενο, οι πληροφορίες που μπορεί να συναγάγει κάποιος όχι μόνο μπορεί να μην του είναι χρήσιμες,

αλλά μπορεί να του είναι και βλαπτικές. Γνώση ή εκμάθηση της **ορολογίας** (δηλαδή των όρων) που χρησιμοποιείται στο κείμενο σημαίνει γνώση ή εκμάθηση των **εννοιών** που υποδηλώνουν οι **όροι** που χρησιμοποιούνται.

Η Ορολογία δεν εξετάζει *μοντέλα* σύμφωνα με την *λεξική δομή* (lexical structure) των **όρων** ή τις *γλωσσολογικές σχέσεις* (linguistic relationships) μεταξύ των **όρων**, αλλά ασχολείται με **συστήματα εννοιών** σύμφωνα με τις *σχέσεις εννοιών* (*ειδογονική, μεριστική, συσχετική*) ακολουθώντας την *εννοιακή δομή* (conceptual structure). Στα συστήματα εννοιών και στα εννοιοδιαγράμματά τους, οι **όροι** που απεικονίζονται δεν αντιπροσωπεύουν τους εαυτούς τους ως **όρους**, π.χ. δεν είναι *υπερώνυμα* και *υπώνυμα*, αλλά είναι **έννοιες** (*υπερτασσόμενες έννοιες* και *υποτασσόμενες έννοιες*). Όπως λέμε, η Ορολογία είναι *εννοιοστρεφής* (concept-oriented) έναντι της λεξικογραφίας η οποία είναι *λεξιστρεφής* (word-oriented) [11].

Οι προαναφερόμενες πέντε βασικές έννοιες της Ορολογίας και τα συστήματα εννοιών που υπόκεινται και αναδεικνύονται σε κάθε θεματικό πεδίο έχουν παρεξηγηθεί ή παρεξηγούνται από κάποιους, με το ενδεχόμενο να θεωρηθεί ότι η Ορολογία ασχολείται και «παίζει με τις λέξεις», ενώ συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο! Πρωταρχικό μέλημά της είναι οι έννοιες. Γι' αυτό και κάθε ορολογικός πόρος (*γλωσσάριο, λεξιλόγιο, ορολογικό λεξικό, βάση όρων, τράπεζα όρων*) περιέχει *λέξεις, φράσεις* και *σύμβολα* που *δεν αντιπροσωπεύουν τον εαυτό τους*, αλλά παριστάνουν **έννοιες**: *κάθε ορολογικό λήμμα αφορά μία και μόνο έννοια*.

Λεξική δομή, που απεικονίζει αυστηρά ένα *σύστημα εννοιών* σε ένα *σύστημα όρων*, ακολουθείται μόνο στις *ονοματολογίες* (π.χ. *χημική ονοματολογία*) [1] [3], οι οποίες συγκροτούνται με συγκεκριμένους κανόνες· και εκεί, όμως, **σύστημα εννοιών** υπάρχει πίσω από το **σύστημα όρων**· και όταν δίπλα από κάθε **όνομα** π.χ. της χημικής ονοματολογίας αναφέρεται και το **κοινό ή εμπορικό όνομά** της χημικής ουσίας, καθένα τους αποδίδει την **έννοια** της χημικής ουσίας. Πάντως, όπως προκύπτει από τα προηγούμενα, η θεώρηση [10] ότι οι ορισμοί της Ορολογίας, στη φυσική γλώσσα των ειδικών, είναι *ορισμοί όρων* (term definitions) και, ακολουθούν τη *λεξική δομή* των όρων δεν ευσταθεί.

Στην εργασία [10] δίνεται (χωρίς αναφορά κάποιας πηγής) ως παράδειγμα *λεξικής δομής* το διάγραμμα του άνω μέρους του Σχήματος 2 για τη λέξη **'relay'** (**'ηλεκτρονόμος'**) στο θεματικό πεδίο της <ηλεκτρονικής>, η οποία δομή προκύπτει από τους (κατα τους συγγραφείς) *ορισμούς όρων* και προτεινόμενο παράδειγμα *εννοιακής δομής* για την έννοια **'relay'**, στο διάγραμμα του κάτω μέρους του Σχήματος 2.

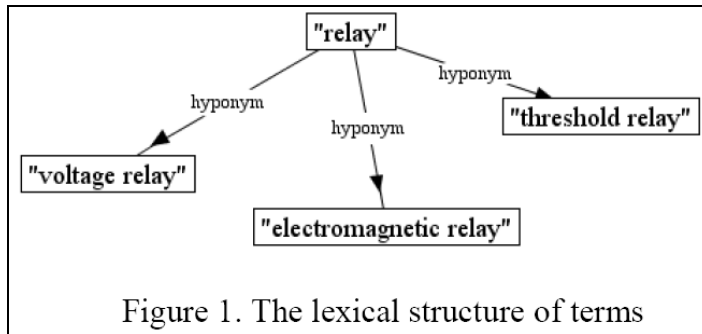

Figure 1. The lexical structure of terms

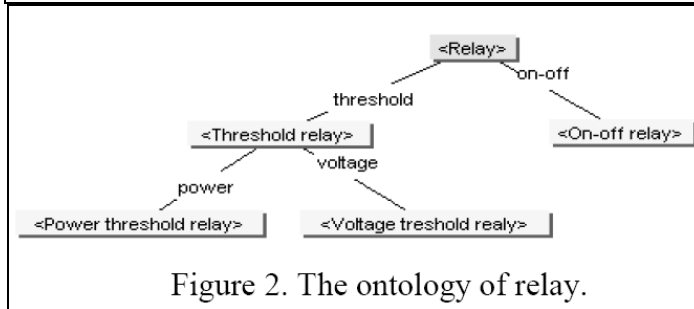

Figure 2. The ontology of relay.

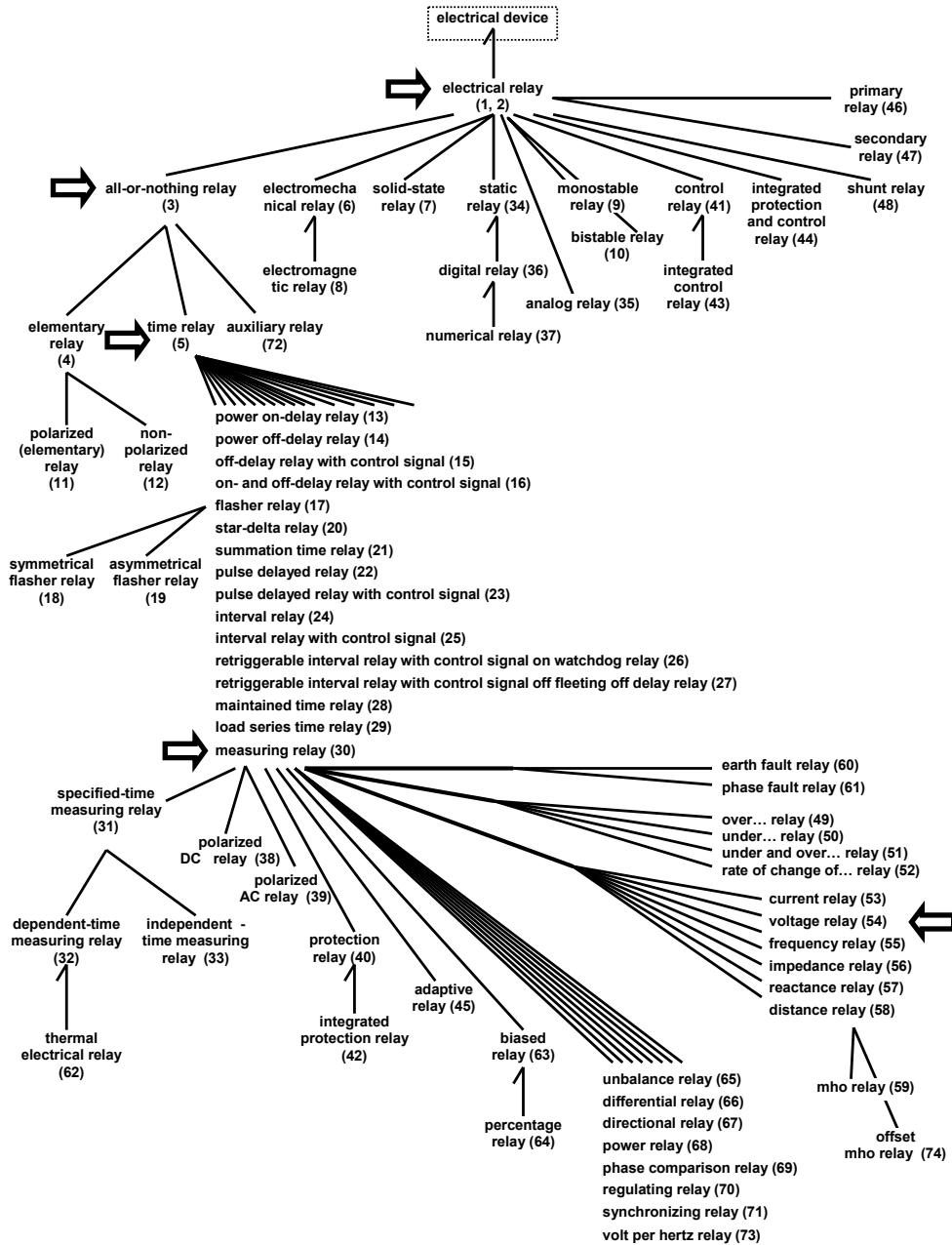
Σχήμα 2 Παραδείγματα λεξικής δομής των όρων, στην οποία βασίζονται οι ορισμοί όρων, και εννοιικής δομής, στην οποία βασίζονται οι ορισμοί εννοιών, σύμφωνα με τους συγγραφείς της εργασίας [10]

Στον ισχυρισμό ότι οι ορισμοί της Ορολογίας, στη φυσική γλώσσα των ειδικών του θεματικού πεδίου, είναι ορισμοί όρων, ενώ η λεγόμενη «οντοορολογία» (ontoterminology) εστιάζει στην εννοιοποίηση και βασίζεται σε ορισμούς εννοιών και προτείνει κανονικοποιημένους όρους (π.χ. αντίστοιχος του δόκιμου χρησιμοποιούμενου όρου **voltage relay** της φυσικής γλώσσας προτείνεται ο «τυπικός» (formal) όρος **voltage threshold relay**), απάντηση δίνει η κατασκευή του συγκεκριμένου *πραγματικού* (και όχι κατασκευασμένου για τις ανάγκες ενός άρθρου) *εννοιοδιαγράμματος* της έννοιας 'electrical relay' ('ηλεκτρονόμος') όπως το εννοεί και το εφαρμόζει η Ορολογία και όπως αυτό συνάγεται από τα ειδικά πρότυπα του θεματικού πεδίου (της Διεθνούς Ηλεκτροτεχνικής Επιτροπής, IEC): συγκεκριμένα από τα τρία μέρη του Διεθνούς Προτύπου IEC 60050:

IEC 60050-444: *Elementary relays*

IEC 60050-445: *Time relays*

IEC 60050-447: *Measuring relays*

Σχήμα 3 Ενωιοδιάγραμμα του συστήματος εννοιών της έννοιας 'electrical relay', σύμφωνα με το Διεθνές Πρότυπο IEC 60050 (Για τους ορισμούς των 74 αριθμημένων εννοιών βλέπε Παράρτημα Α στο πλήρες κείμενο της ανάτηξης της ανακοίνωσης στην ιστοσελίδα του Συνεδρίου)

Σε αυτά τα τρία πρότυπα υπάρχουν 74 ορολογικά λήμματα με *ορισμούς εννοιών*¹¹. Το πλήρες *εννοιοδιάγραμμα* του *συστήματος εννοιών* που προκύπτει από αυτούς τους ορισμούς δίνεται στο Σχήμα 3. Πρόκειται για ένα *ειδογονικό σύστημα εννοιών* δεδομένου ότι όλες οι *σχέσεις εννοιών* είναι *γένιες (σχέσεις γένους–είδους)*. Όλοι οι όροι που εμφανίζονται στο εννοιοδιάγραμμα αυτό δεν είναι απλώς *λέξεις*, αλλά είναι *αντιπρόσωποι εννοιών* παριστάνουν *έννοιες*. Δεν υπάρχουν «*σχέσεις όρων*» σε κανένα τμήμα του διαγράμματος αυτού! Υπάρχουν μόνο *υπερτασσόμενες (γένιες) έννοιες* (superordinate concepts) και *υποτασσόμενες (είδεις) έννοιες* (subordinate concepts). Τις τελευταίες η Ορολογία δεν τις αποκαλεί «*υπώνυμα*» (hyponyms) αλλά και αν χρησιμοποιηθεί ο όρος **υπώνυμο** αυτός θα είναι απλώς *συνώνυμο* του όρου **υποτασσόμενη έννοια** και οι σχέσεις στο διάγραμμα θα εξακολουθήσουν να είναι *σχέσεις εννοιών!*

Σε αυτό το πλήρες εννοιοδιάγραμμα, που απέχει πολύ από τα απλοϊκά εννοιοδιαγράμματα του Σχήματος 2, η έννοια ‘voltage relay’ που αποδίδεται από τους ειδικούς με τον όρο **voltage relay** βρίσκεται στο κάτω δεξιό μέρος και είναι υποτασσόμενη έννοια με υπερτασσόμενη την έννοια ‘measuring relay’ (όρος: **measuring relay**) η οποία, με τη σειρά της, έχει υπερτασσόμενη την έννοια ‘time relay’ (όρος: **time relay**): αυτή έχει υπερτασσόμενη την έννοια ‘all-or-nothing relay’ (όρος: **all-or-nothing relay**), η οποία, τέλος, έχει υπερτασσόμενη την έννοια ‘electrical relay’ (όρος: **electrical relay**). Ο κανονικοποιημένος όρος της «οροοντολογίας» [10], που θα δείχνει τη θέση της έννοιας στο σύστημα εννοιών, αφού η σειρά των εννοιών είναι:

‘electrical relay’ (κωδικός: 444-01-01)
‘all-or-nothing relay’ (κωδικός: 444-01-02)
‘time relay’ (κωδικός: 445-01-01)
‘measuring relay’ (κωδικός: 447-01-02)
‘voltage relay’ (κωδικός: 447-01-28),

θα πρέπει να είναι: **voltage | measuring | time | all-or-nothing | electrical relay**, χωρίς τις κατακόρυφες γραμμές φυσικά!

Στην αγγλική γλώσσα – όπου κάθε λέξη συχνά προσδιορίζει την επόμενη – μπορεί να είναι μικρό το πρόβλημα: οι όροι όμως δεν είναι μονόλεκτα ή δίλεκτα, ήδη στο διάγραμμα του Σχήματος 3 υπάρχει όρος που αποτελείται από 11 λέξεις. Αν πάμε δε και στα ελληνικά, όπου πάμπολλοι όροι έχουν ετερόπρωτα προσδιοριστικά συνθετικά που ακολουθούν τα προσδιοριζόμενα συνθετικά σε πτώση γενική, εκεί το πρόβλημα είναι πολύ μεγαλύτερο.

¹¹ που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Α, το οποίο, λόγω της έκτασής του, δεν περιλαμβάνεται στο έντυπο κείμενο, θα αναρτηθεί όμως στην ιστοσελίδα του 11^{ου} Συνεδρίου μαζί με το παρόν κείμενο.

Ασφαλώς, όλες οι έννοιες σε ένα σύστημα εννοιών δεν είναι *μονώνυμες*: για κάποιες από αυτές ενδέχεται να υπάρχουν περισσότεροι από έναν όροι, οι οποίοι όμως είναι *συνώνυμα*: δηλαδή παριστάνουν *την ίδια ακριβώς έννοια*¹². Σε κάθε πρότυπο του ISO, ένα και μοναδικό «σημάδι» για την έννοια ενός ορολογικού λήμματος είναι ο κωδικός της. Κάθε κωδικός αντιστοιχεί σε μία και μόνο έννοια και κάθε έννοια αντιστοιχεί σε έναν και μόνο κωδικό. Στην περίπτωση που η διάταξη των ορολογικών λημμάτων και η κωδικαρίθμησή τους είναι συστηματική, ο κωδικός μπορεί να δείχνει αμέσως και τη θέση της έννοιας μέσα στο σύστημα εννοιών. Στη φυσική γλώσσα δεν μιλάμε με κωδικούς αριθμούς: στην πληροφορική αντιμετώπιση, όμως, των ορολογικών λημμάτων η *μοναδική και συστηματική κωδικαρίθμηση* μπορεί να παίζει σημαντικότατο ρόλο. Είναι γεγονός ότι και η κωδικαρίθμηση στα πρότυπα του ISO και της IEC δεν είναι απόλυτα συστηματική, όπως φαίνεται και από τους κωδικούς των παραπάνω εννοιών. Οι πρώτες εκδόσεις του ISO 704, όμως, προέβλεπαν [8] [12] τη συγκρότηση δομημένων (συστηματικών) καταλόγων εννοιών, όπου κάθε κωδικός απεικονίζει και τη θέση της αντίστοιχης έννοιας στο σύστημα εννοιών. Ένα παράδειγμα δομημένου καταλόγου [8]:

1	δικαστήριο
1.1	τακτικό δικαστήριο (Κριτήριο 1)
1.1.1	πολιτικό δικαστήριο (Κριτήριο 2)
1.1.1.1	ειρηνοδικείο (Κριτήριο 3)
1.1.1.2	πρωτοδικείο (Κριτήριο 3)
1.1.1.2.1	μονομελές πρωτοδικείο (Κριτήριο 4)
1.1.1.2.2	πολυμελές πρωτοδικείο (Κριτήριο 4)
1.1.1.3	εφετείο (Κριτήριο 3)
1.1.1.2.1	τριμελές εφετείο (Κριτήριο 4)
1.1.1.2.2	πενταμελές εφετείο (Κριτήριο 4)
1.1.1.4	Άρειος Πάγος (επί πολιτικών υποθέσεων) (Κριτήριο 3)
1.1.2	ποινικό δικαστήριο (Κριτήριο 2)
...	(Κριτήριο 3)
1.2	διοικητικό δικαστήριο (Κριτήριο 1)
...	(Κριτήριο 3)
1.3	... (Κριτήριο 1)

4 Σύνοψη

Στην Ορολογία ορίζονται οι **έννοιες** και όχι οι **όροι**: οι **όροι** είναι λεκτικές κατασημάνσεις που παριστάνουν τις **έννοιες συμβατικά**, ενώ οι **ορισμοί** τις παριστάνουν **περιγραφικά**. Επομένως, η ερώτηση «*Πώς ορίζεται ο/η/το Χ;*» δεν αφορά τη λέξη ή φράση (δηλαδή τον **όρο**) «Χ», αλλά την **έννοια** που αποδίδεται με το «Χ» και ισοδυναμεί με την ερώτηση «*Πώς*

¹² Στην Ορολογία τα **συνώνυμα** είναι **ταυτόσημα**: βασική διαφορά Ορολογίας και Λεξικογραφίας.

ορίζεται η έννοια 'X' ;». Διευκρινίστηκε ότι στα συστήματα εννοιών της Ορολογίας δεν εντάσσονται **όροι**, αλλά **έννοιες** που παριστάνονται με **όρους** και ότι τα εννοιοδιαγράμματα δεν απεικονίζουν *λεξικές δομές*, αλλά *εννοιακές δομές*. Η μοναδική κωδικαρίθμηση των δομών αυτών μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην πληροφορική αντιμετώπιση των συστημάτων εννοιών διότι αποτελεί μια αμφιμονοσήμαντη (ένα προς ένα) απεικόνιση των εννοιών.

5 Βιβλιογραφία

- [1] ISO 1087-1:2000, *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application*
- [2] ISO 704:2009, *Terminology work – Principles and methods*.
- [3] ΕΛΟΤ 561-1:2006, *Ορολογική εργασία – Λεξιλόγιο – Μέρος 1: Θεωρία και εφαρμογή*
- [4] ΕΛΟΤ 402:2010, *Ορολογική εργασία – Αρχές και μέθοδοι*
- [5] Παπανούτσος Ε.Π., 1974, *Λογική*, Εκδόσεις «Δωδώνη», Αθήνα
- [6] Βαλεοντής Κ., 2011, *Οι πρωταγωνιστές της γνώσης*, Περιοδικό ΙΑΤΡΙΚΗ 2011, 100(3): 194–205
- [7] Βαλεοντής Κ., 2015, *Ο πληθυντικός αριθμός στους ελληνικούς όρους*, Πρακτικά 10^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), Αθήνα
- [8] Βαλεοντής Κ., Κριμπάς Π., 2014, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία – Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη & ΕΛΕΤΟ
- [9] ΕΛΟΤ 1455:2017, *Σχηματισμός ελληνικών αρκτικολέξων και ακρωνύμων*
- [10] Roche C., Calberg-Challot M., Damas L., Rouard P., 2009, *Ontoterminology: a new paradigm for terminology*, KEOD 2009. International Conference on Knowledge Engineering and Ontology Development, 5-8 October, Madeira (Portugal)
- [11] Κουτσουμπάρη Ν., Σδούκου Χ., Βαλεοντής Κ., 2011, *Ορολογία και Λεξικογραφία: Δύο θεματικά πεδία με συμπληρωματικούς στόχους, αλλά με εννοιολογικές και μεθοδολογικές διαφορές – Σημεία σύγκλισης και προτάσεις περαιτέρω εναρμόνισης*, Πρακτικά 8^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), Αθήνα
- [12] Βαλεοντής, Κ. (1988) *Ανάλυση των βασικών αρχών της τεχνικής ορολογίας. Παρουσίαση, ερμηνεία και παραδείγματα εφαρμογής των Ελληνικών Προτύπων ΕΛΟΤ 561 και ΕΛΟΤ 402*. Αθήνα: ΕΛΟΤ.

Κώστας Βαλεοντής

Φυσικός-Ηλεκτρονικός
Υπεύθυνος Ομάδων Ορολογίας
Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ)
Ηλ.ταχ.: valeonti@otenet.gr